

alleen de chemie die Bergh een welverdiende eigen kleur, een *couleur locale* of toepasselijker een *Lokalkolorit* zou hebben gegeven.

Jonn van Zuthem, zelfstandig historicus

Wim van Heugten, *De wolf in de Lage Landen. Een historisch overzicht* (Utrecht: Matrijs, 2023). 288 pp. ISBN 9789053456002.

DOI: 10.52024/xcqk9c36

De terugkeer van de wolf in Nederland leidde tot veel reuring. Is het de bekroning van het natuurherstelbeleid of eerder een levensgevaarlijke schadepost? Wim van Heugten wil met zijn *De wolf in de Lage Landen* bijdragen aan deze maatschappelijke discussie, in het kielzog van een aardig rijtje andere auteurs. Hij verrichte daarvoor 30 jaar archiefonderzoek, samen met mede-amateurhistoricus Wiro van Heugten.

Het eerste van het vijf hoofdstukken tellende boek schetst de betekenis van de wolf in de cultuur (Romeinen, Germanen, Christendom, volkscultuur en literatuur). Duidelijk wordt dat het dier zowel staat voor het kwade als voor het heroïsche, en dat het accent per cultuur en periode verschilde. Verder behandelt het hoofdstuk naar de wolf vernoemde grensplaatsen. Grenzen lopen vaak door wolvenrijke woeste gronden. Zo markeert de watermolen Wolfwinkel een gemeentegrens – al zou volgens de auteur hier wolf ook op wilg of draaikolk kunnen slaan. Tenslotte komen biologische aspecten aan de orde, vooral morfologie, gedrag en voortplanting.

Hoofdstuk 2 draagt niet voor niets dezelfde titel als het boek: het is het langst en het meest interessant. Een van de behandelde thema's is de verspreiding van de wolf. De auteur laat in enkele tabellen zien dat afgezien van veel Nederlandse kustgebieden en de omgeving van Leuven, de gehele beschreven regio de laatste 1000 jaar enige tijd als wolvengebied fungeerde. Sommige streken werden langere tijd geteisterd door wolvenplagen, waaronder de Peel, de Kempen en het gebied Kortrijk-Antwerpen. Het tweede thema betreft de prooidieren, zoals het ree maar vaak ook landbouwhuisdieren. Uit veel gebieden, maar niet alle, kwamen meldingen over veel doodgebeten schapen. Al snel nam men beschermingsmaatregelen zoals menselijke wachters, honden, schaapskooien en speciale schansen, met wallen en doornige

struiken omheinde percelen. De relatie mens-wolf is het derde thema. Dat wolven net als mensen sociale en intelligente dieren noemt Van Heugten de kern van hun rivaliteit. Volgens hem verhardde de mentaliteit van de wolf naarmate de menselijke jacht en landbouw zich ontwikkelden. Ook mensen werden minder tolerant. De besmettelijke hondsdolheid veroorzaakte extra angst. Het aantal wolven groeide vanaf de dertiende eeuw mee met de schaapskuddes en het door de adel uitgezette wild. Klimatologische omstandigheden waren eveneens van belang. Maatschappelijke instabiliteit was ook plezierig voor wolven. De beperkte zorg voor overleden en verzwakte soldaten maakte deze een welkome prooi. De periodieke ontvolking maakte het platteland aantrekkelijk voor wolven. Er zijn verhalen over wolvennesten in bedsteden van verlaten boerderijen, al plaatsen sommigen daar vraagtekens bij. Beruchte wolvenplagen waren er rond 1600, vooral in Vlaanderen, waarbij volgens – overigens niet altijd betrouwbare – bronnen, ook menselijke slachtoffers vielen. De wolvenjacht nam daardoor toe. Het aantal uitgekeerde premies voor gedode wolven in Vlaanderen bereikte tussen 1595 en 1620 een hoogtepunt (826, 30% van de periode 1480-1680). Omstreeks 1810 waren er weer meldingen van dodelijke slachtoffers, vooral kinderen, uit Limburg. De beschrijvingen van het verscheuren van kinderen voor de ogen van familieleden zijn gruwelijk. De oorzaak van deze aanvallen is onbekend. Omdat de bronnen niet geheel betrouwbaar zijn, is evenmin bekend hoe groot het drama was. Iconisch is het verhaal van veel slachtoffers uit de Cévennes, vooral meisjes, omstreeks 1765 die aan het “Bête du Cévaudan” werden toegeschreven. Nadat de verantwoordelijk geachte wolf gedood was, nam het aantal slachtoffers niet af. Mogelijk ging het om een menselijke lustmoordenaar. Wolven hadden ook een religieuze en symbolische connotatie. De weerwolven werden in verband gebracht met hekserij – er waren speciale weerwolfprocessie – en de wolf werd soms gezien als straf van God. Het dragen van wolvenhuiden straalde moed uit.

Het derde en vierde hoofdstuk beschrijven uitvoerig de wolvenbestrijding. De organisatie was in handen van machtige heren of de steden. Deze verplichtten dorpsbewoners soms mee te gaan op wolvenjacht. Bestrijdingsmethoden omvatten vallen, drijfjacht, netten, klemmen en gif. Al in 1421 werden premies uitgelooft voor het doden van wolven.

Het laatste hoofdstuk toont de afname van de wolvenstand in de verschillende landsdelen en behandelt de wolf in de volkskunst. De

uitvoerige Slotbeschouwing, de Epiloog en het Ten geleide plaatsen het boek in perspectief.

De auteur heeft veel informatie verzameld in een prachtig vormgegeven en leesbaar boek. Dat is prijzenswaardig. Bovendien raadpleegde hij veel uiteenlopende bronnen, stelt hij met wolven verbonden sociaaleconomische en culturele kwesties aan de orde en besteedt hij aandacht aan de (on)betrouwbaarheid van bronnen. Hij ziet als zijn belangrijkste verdienste dat hij heeft laten zien dat de wolf geen dwaalgast is en gevaarlijk voor mensen kan zijn. Dat lijkt me echter allebei geen verrassing. Belangrijker acht ik zijn gedetailleerde beschrijvingen en zijn pogingen verbanden te leggen. Toch is dat juist de zwakte van het boek, samenhang en duiding. Deels komt dat door de opzet, half thematisch, half chronologisch. De thema's, tijdvakken, regio's en disciplinaire perspectieven komen versnipperd aan de orde, waardoor dwarsverbanden niet goed zichtbaar worden en er geregeld overlappingen zijn of tegenstrijdigheden. Te weinig worden de regionale variaties met elkaar verbonden: populatieontwikkeling en gedrag van wolven, schade en waardering en de context, geografische condities, landgebruik, cultuuruitingen of gezagsverhoudingen.

Bovendien ontbreekt een overkoepelend verhaal over de betekenis van de wolf. De regionale verschillen of duale waardering, afkeer en bewondering, hadden mooie kaders kunnen vormen. De auteur waagt zich hieraan niet en verwijst hiervoor spaarzaam naar anderen zoals Keith Thomas of Barbara Noske. Tegelijk geeft de auteur soms vlotte en curieuze oordelen of verklaringen zoals de mentaliteit, de bloeddorst of gluiperigheid van het dier. En sommige zaken komen nauwelijks aan bod, zoals de seksuele dimensie, de ecologie, de relatie mens-wolf-hond, de wolf in de taal (zoals waterwolf). En wat betekent het dat bronnen onbetrouwbaar waren? Zijn wolven nu echt gevaarlijk voor mensen en in welke omstandigheden? Dertig jaar werk had een (nog) rijker boek mogen opleveren. Het is zeker niet de beloofde 'volledige geschiedenis van de wolf'. Na lezing pakte ik *De kinderen van de nacht, over wolven en mensen* van Dik van der Meulen uit 2016 er nog eens bij. Dit is weliswaar journalistieker, minder grondig gedocumenteerd en bescheidener uitgevoerd, maar toch interessanter omdat het meer samenhang laat zien en een betere context geeft.

Henny van der Windt, Universiteit Groningen